

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ БЕЗБЕДНОСТИ

КОНТРОЛА СЛУЖБИ БЕЗБЕДНОСТИ ОД СТРАНЕ
ИЗВРШНЕ ВЛАСТИ

ДИПЛОМСКИ РАД

МЕНТОР:

Др Зоран Драгишић,
редован професор

КАНДИДАТ:

Кристина Лапчевић

Београд, 2019.

Садржај

Увод.....	1
1 Појам контроле и служби безбедности	2
1.1 Појам и значај контроле	2
1.2 Начела демократске и цивилне контроле служби безбедности.....	4
1.3 Појам и правни оквир служби безбедности у Републици Србији	5
1.4 Историја обавештајно-безбедносног система Републике Србије.....	6
2 Службе безбедности у Републици Србији.....	7
2.1 Безбедносно-информативна агенција (БИА).....	7
2.2 Војно-безбедносна агенција (ВБА)	9
2.3 Војно-обавештајна агенција (ВОА).....	10
3 Извршна власт	11
3.1 Влада Републике Србије.....	11
3.2 Председник Републике Србије	12
4 Извршна власт и контрола служби безбедности	14
4.1 Контрола служби безбедности од стране Владе	14
4.2 Контрола служби безбедности од стране председника Републике	15
4.3 Контрола служби безбедности од стране Савета за националну безбедност	15
4.4 Биро за координацију рада служби безбедности	18
4.5 Канцеларија Савета за националну безбедност и заштиту тајних података	19
4.6 Генерални инспектор за контролу Војно-безбедносне и Војно- обавештајне агенције	20
4.7 Посебни органи и тела које надзиру службе безбедности у упоредно правним безбедносним системима	21
5 Остале врсте контроле над радом служби безбедности.....	23
5.1 Парламентарна контрола.....	23
5.1.1 Одбор за контролу служби безбедности.....	23
5.2 Судска контрола.....	25
5.3 Надзор од стране независних државних установа	26
5.4 Улога цивилног друштва	26
Закључак.....	28
Литература	30

Увод

Због значаја и моћи служби безбедности, контрола и надзор над њима представља императив сваког демократског поретка. Доношењем нових законских прописа у нашој земљи само је донекле уређена ова област, која је од великог значаја за заштиту права и слобода грађана, а пре свега мислим на заштиту права приватности, јер службе безбедности поседују систем мера и овлашћења којим се може задирати у основна људска права и слободе.

Предмет предоченог рада су службе безбедности као субјекти обавештајно-безбедносног система националне безбедности Републике Србије, њихове надлежности и овлашћења, контрола и надзор од стране извршне власти над њиховим радом, као и усклађивање и координација њихове делатности од стране руководећих субјеката.

Циљ је да кроз цео рад фокус буде на аспекту контроле и надзора служби безбедности (највише контроле од стране извршне власти), да се дође до одговора на питања ко је задужен за спровођење ове делатности и на који начин она функционише, који су законски оквири у којима се одвија и који се механизми користе за извршење.

Ради лакшег сагледавања, рад условно можемо поделити на неколико делова. У првом делу је направљен увод у рад и објашњење предмета и циља истраживања, а затим су предочене неке основне карактеристике о обавештајно-безбедносном систему Републике Србије. Други део је конкретно намењен разradi главне тематике рада где је речено по нешто укратко о свакој служби безбедности посебно, а затим је направљен прелазак на функционисање и спровођење контроле и надзора над службама безбедности у Републици Србији од стране одговарајућих субјеката извршне власти појединачно. Трећи део који је уједно и завршни представља рекапитулацију целог рада и извођење јединственог закључка. На самом крају рада се налази списак литературе и извора коришћених приликом израде рада.

1 Појам контроле и служби безбедности

Систем националне безбедности Републике Србије представља нормативно уређену, структурну и функционалну целину између надлежних државних органа, организација и установа те њихових делатности, као и других субјеката друштва, с циљем заштите националних интереса Републике Србије. (Кековић, 2011)

Обавештајно-безбедносни систем са свим деловима који га чине, представља један од подсистема овог јединственог система националне безбедности Републике Србије.

Систем безбедности Републике Србије обавља своју делатност поштујући одређена начела, а једно од најзначајнијих начела је начело транспарентности. Наиме, транспарентност у раду служби безбедности је један од главних предуслова за ефикасно вршење надзора и контроле, првенствено високог степена цивилне контроле. Да бисмо схватили неопходност контроле и надзора као једне од виталних функција у оквиру сваког система безбедности, прво морамо бити упознати са организацијом служби безбедности, њиховим овлашћењима и делатностима, као и са начином контроле над њиховим радом.

1.1 Појам и значај контроле

У менаџмент процесу контрола је једна од пет интегралних фаза. Она је завршна фаза у процесу менаџмента и даје одговор на питање да ли је све што је планирано и урађено на задовољавајући начин (Драгишић & Радојевић, Безбедносни менаџмент, 2014). Дакле, своди се на упоређивање планираних и остварених резултата, што је и основна сврха контроле. Уколико дође до одступања између остварених и планираних резултата, менаџери онда морају предузети корективне акције.

Контрола долази до изражаја када поступци планирања нису у потпуности изводљиви, тако да потреба за контролом управо проистиче из планова који нису савршени и којима се не може тачно предвидети будућност.

Процес контроле се састоји од четири међусобно повезане фазе:

1. Дефинисање стандарда и метода мерења резултата
2. Мерење резултата
3. Поређење резултата са стандардима
4. Предузимање корективних акција

Класификација контроле се врши према великом броју критеријума. Нпр. спољашња (цивилна, демократска) контрола над радом државних безбедносних организација може се према носиоцима и врсти контроле поделити на парламентарну,

управну (контролу система националне безбедности од стране извршне власти) и судску контролу.

На основу свега наведеног, контролу можемо одредити као процес којим се мери степен реализације планираних циљева, утврђивање степена одступања реализованих од планираних величина и стварање услова за благовремено и адекватно предузимање корективних активности.

Контрола је неопходна из великог броја разлога, а неки од најважнијих су:

- Избегавање поремећаја и проблема у пословању
- Лакше суочавање са неизвесношћу и променама
- Ради ефикасног функционисања и рационалнијег понашања у организацији
- Лакше уочавање и кориговање грешака
- Помаже у идентификовању шанси и опасности
- Даје информације и идеје за предузимање корективних акција
- Даје подстицај за бољи рад менаџера и запослених...

Може се рећи да контрола представља трајнију активност посматрања и оцењивања туђег рада (Милков, 2013).

1.2 Начела демократске и цивилне контроле служби безбедности

Демократска и цивилна контрола националних служби безбедности проистиче из начела поштовања владавине права и принципа уставности и законитости.

Правни оквир овакве контроле у Републици Србији налази се у оквиру Устава Републике Србије (члан 99, став 1, тачка 6), а посебне гаранције садржане су у одредбама о људским и мањинским правима и слободама и о уређењу власти.

Контролу и надзор над радом служби безбедности врше извршна, парламентарна и судска власт, као и независни државни органи. Неки од независних државних органа су: Повереник за информације од јавног значаја, Државна ревизорска институција, Заштитник грађана, Генерални инспектори, буџетске инспекције итд.

Под сектором безбедности се подразумевају државне институције и организације које су овлашћене законом да употребе силу, да нареду њену употребу или прете истом у циљу заштите права грађана и интереса државе (Стајић, 2015).

Начела која се морају поштовати ради функционисања демократске и цивилне контроле су:

Уставност и законитост – понашање свих субјеката који врше државну власт мора да буде у складу са уставом и законима. Ово начело је једно од најважнијих принципа функционисања свих видова контроле које се спроводе над радом служби безбедности.

Начело непристрасности и политичке неутралности – свако вршење контроле над радом служби безбедности мора бити објективно, на основу законских норми, без утицаја личних или групних интереса, као и политичких интереса.

Начело сврсисходности и правовремености – сваки вид вршења контроле мора имати друштвену сврху, а самим тим мора бити и правовремен, јер неправовремена и закаснела контрола нема велики значај.

Начело стручности – свако лице које врши контролу над радом служби безбедности мора бити и стручно обучено.

Начело разноликости и свеобухватности – сви елементи морају бити јединствена целина и морају бити функционално повезани.

1.3 Појам и правни оквир служби безбедности у Републици Србији

Служба је група људи која обавља послове у име друштва и она самостално или у сарадњи са другим државним органима спроводи део државних и политичких циљева земље. Дефиниција служби безбедности према Љубомиру Стајићу гласи: “ Службе безбедности представљају специјализовану, релативно самосталну институцију државног апарата овлашћену да легалним, јавним али и тајним начинима и средствима прикупља безбедносне податке и информације о другим државама или њеним институцијама, али и о могућим непријатељима, а ради вођења државне политике” (Стајић, 2015). Обавештајне службе су владине институције које се баве прикупљањем информација (обавештајна делатност), користећи и легална и тајна средства, а све то у циљу очувања националне сигурности и одбране.

Постоји велики број критеријума на основу којих се врши подела служби безбедности. Неки од њих су следећи:

1. у зависности да ли припадају војним или невојним структурама постоје војне и цивилне
2. да ли су усмерене на сва безбедносна питања или само на поједина – опште и специјализоване
3. да ли припадају влади или поједином министарству – централне и ресорне
4. у зависности од проблематике којом се баве – економске, нуклеарне, службе политичких организација и сл (Лазић, 2014).

Веома значајна подела служби безбедности је и на безбедносне и контраобавештајне. Обавештајне службе се баве прикупљањем података о другим државама, а контраобавештајне службе спречавају делатности служби безбедности других држава (Савић, 2000).

Све службе безбедности делују у оквиру Устава, закона и других прописа и општих аката. Њихова главна делатност је заштита људских права и слобода у Србији, односно у свакој демократској држави. Начин на који ће оне деловати регулисан је законима, којих има укупно пет. То су: Закон о Безбедносно-информативној агенцији, Закон о основама уређења служби безбедности Републике Србије, Закон о Војно-безбедносној и Војно-информативној агенцији, Закон о слободном приступу информацијама од јавног значаја и Закон о заштити података о личности. Најзначајнији закон је Закон о основама уређења служби безбедности, којим је предвиђено постојање три безбедносно-обавештајне службе: Безбедносно-информативна агенција, Војно-безбедносна агенција и Војно-обавештајна агенција.

1.4 Историја обавештајно-безбедносног система Републике Србије

Почеци организације војнообавештајне службе у Србији везују се за 1884. годину и Уредбу о Ђенералштабној струци, којом је установљено да руководећи и извршни орган војнообавештајне службе буде Спољни одсек Оперативног одељења Ђенералштаба. Новом уредбом од 1902. године преименован је у Извештајни одсек Операцијског одељења. У току првог светског рата, од главног Ђенералштаба формиран је Штаб српске врховне команде, а Извештајни одсек Оперативног одељења постао је Обавештајни одсек Оперативног одељења Врховне команде. Послови који су додељени одељењу су:

1. израда студија о страним државама и војскама и прикупљање података;
2. одржавање везе са страним војним мисијама и изацланицима и организација рада на сузбијању непријатељских делатности у намери прикупљања података о нашој држави и војсци.

Након завршетка рата и стварања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, касније Краљевине Југославије, војнообавештајну делатност обављало је Обавештајно одељење Главног генералштаба Војске Краљевине Југославије, које је имало како обавештајну, тако и контраобавештајну компоненту.

Цивилна обавештајно-безбедносна служба постојала је у Министарству унутрашњих послова, чије је Одељење за државну заштиту, од 1920. године, чинило окосницу обавештајно-безбедносног рада. Након шестојануарске диктатуре, унутар МУП формирана је Дирекција националне безбедности, чији је главни задатак био борба против политичких противничких режима и коју је сачињавало три одељења: политичко, специјално обавештајно одељење за државну заштиту и одељење специјалне безбедности. Након другог светског рата, Југославија је имала јако развијене обавештајно-безбедносне службе. У Војсци је постојала обавештајна и контраобавештајна служба, док су цивилне службе биле организоване у оквиру Савезног секретаријата за унутрашње послове и републичког секретаријата. Поред тога, постојале су обавештајне службе и службе безбедности у оквиру савезног секретаријата за иностране послове. Обавештајно-безбедносна делатност била је подељена између савезне државе и република чланица, нарочито након 1966. године и Устава из 1974. године.

Савезна Република Југославија, односно Државна заједница Србија и Црна Гора, имала је четири обавештајно-безбедносне службе, од којих су две биле у оквиру Министарства одбране (Војно-обавештајна и Војно-безбедносна агенција), а две у оквиру Министарства спољних послова (Служба за истраживање и документацију и Служба безбедности). Државе чланице су у оквиру Министарства унутрашњих послова имале хибридне обавештајно-безбедносне службе, које су се касније развиле у самосталне владине агенције: Агенција за националну безбедност у Црној Гори и Безбедносно-информативна агенција у Србији (Драгишић З. , 2011).

2 Службе безбедности у Републици Србији

У Републици Србији постоје три службе безбедности: две војне и једна цивилна. Те службе су: Војно-безбедносна агенција (ВБА) и Војно-информативна агенција (ВОА) које су органи управе у саставу Министарства одбране, затим и Безбедносно-информативна агенција (БИА) која представља посебну агенцију Владе Републике Србије (Закон о основама уређења служби безбедности).

2.1 Безбедносно-информативна агенција (БИА)

Безбедносно-информативна агенција (БИА) формирана је 19. фебруара 2002. године као посебна агенција Владе Републике Србије са статусом правног лица. Она је цивилна, централна и национална служба безбедности и представља део јединственог безбедносно-обавештајног система Републике Србије.

Најважније надлежности безбедносно-информативне агенције:

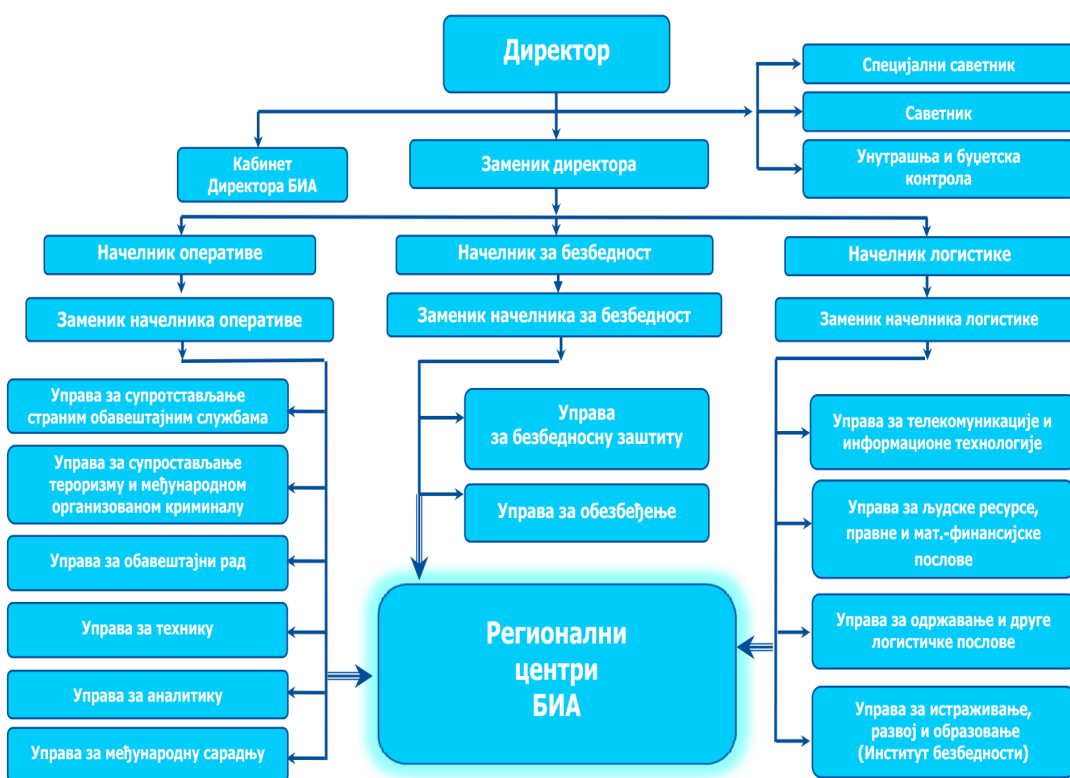
1. заштита безбедности Републике Србије;
2. откривање и спречавање делатности усмерених на подривање или рушење Уставом утврђеног поретка Републике Србије;
3. истраживање, прикупљање, обрада и процена безбедносно-обавештајних података и сазнања од значаја за безбедност Републике Србије и информисање надлежних државних органа о тим подацима;
4. обавља и друге послове одређене законом о БИА (Закон о Безбедносно-информативној агенцији).

У обављању послова из своје надлежности, Агенција примењује одговарајуће оперативне методе, мере и радње као и одговарајућа оперативно-техничка средства којима се обезбеђује прикупљање података и обавештења ради отклањања и спречавања делатности усмерених ка подривању или рушењу Уставом утврђеног поретка Републике Србије, угрожавање безбедности у земљи и, у вези са тим, предузима друге одговарајуће мере и радње на основу закона и прописа донетих у складу са законом (Закон о Безбедносно-информативној агенцији).

Припадници Безбедносно-информативне агенције имају овлашћења да од државних и других органа, физичких и правних лица траже и добијају информације, обавештења, податке и стручну помоћ од значаја за разјашњавање чињеница везаних за обављање послова из свог делокруга (законом је регулисано). На пружање помоћи и давању обавештења и података нико не може бити принуђен, а ускраћивање или одбијање помоћи, давање обавештења или података мора бити засновано на законом утврђеним разлозима (Закон о Безбедносно-информативној агенцији).

Организациона структура безбедносно-информативне агенције нам показује ко, на који начин и на основу којих норми руководи њеним радом, каква је систематизација радних места и каква је њихова структура.

Радом агенције руководи директор кога поставља и разрешава Влада. У Агенцији се образују посебне организационе јединице за обављање безбедносних послова из њеног делокруга (Закон о Безбедносно-информативној агенцији). Формиране су и управе које обједињују сродне послове, у оквиру којих су функционално повезана одељења, одсеци и групе.

Слика 1. Организациона структура Безбедносно-информативне агенције (Званични сајт Безбедносно-информативне агенције)

2.2 Војно-безбедносна агенција (ВБА)

Војно-безбедносна агенција (ВБА) формирана је 29. септембра 2003. године под садашњим називом, а под тим називом са реформисаном организационом структуром је почела са радом 1. јануара 2004. године.

ВБА је надлежна за безбедносну и контраобавештајну заштиту Министарства одбране и Војске Србије, у оквиру којих обавља безбедносне, контраобавештајне и остале послове и задатке од значаја за одбрану Републике Србије, у складу са законом и прописима донетим на основу закона (Закон о Војнобезбедносној агенцији и Војнообавештајној агенцији).

У оквиру безбедносне заштите Министарства одбране и Војске Србије, послове које ВБА обавља су: безбедносна заштита снага, објеката и активности; безбедносна заштита тајних података; персонална безбедност, индустријска безбедност, безбедносна заштита информационо-телекомуникационих система и криптозаштите, безбедносна заштита других система одбране, као и остали послови и задаци безбедносне заштите (Закон о Војнобезбедносној агенцији и Војнообавештајној агенцији).

ВБА је у оквиру своје надлежности овлашћена да прикупља податке из јавних извора, физичких лица и правних лица и од државних органа, организација и служби, као и од ималаца јавних овлашћења (Закон о Војнобезбедносној агенцији и Војнообавештајној агенцији). У оквиру своје надлежности ВБА је овлашћена да тајно прикупља податке применом посебних поступака и мера, као и да прикупља податке од физичких лица, али само уз њихов претходни пристанак.

Слика 2. Организациона структура Војнобезбедносне агенције (Званични сајт Војнобезбедносне агенције)

2.3 Војно-обавештајна агенција (ВОА)

Војно-обавештајна агенција (ВОА) је формирана 14. септембра 2004. године. ВОА је орган управе у Министарству одбране и део је јединственог безбедносно-обавештајног система и система националне безбедности Републике Србије (Закон о основама уређења служби безбедности).

ВОА је надлежна за обављање обавештајних послова од значаја за одбрану, који се односе на прикупљање, анализу, процену, заштиту и достављање података и информација о потенцијалним и реалним опасностима, активностима или плановима или намерама страних држава и њихових оружаних снага, међународних организација, група и појединаца (Закон о Војнобезбедносној агенцији и Војнообавештајној агенцији).

ВОА је у оквиру својих надлежности овлашћена да прикупља податке из јавних извора, од физичких и правних лица, разменом података са другим службама безбедности, применом посебних поступака и мера (Закон о Војнобезбедносној агенцији и Војнообавештајној агенцији).

Слика 3. Организација Војнообавештајне агенције (Званични сајт Војнообавештајне агенције)

Оно по чему се ВБА и ВОА разликују јесу послови и задаци које обављају. ВБА се бави безбедносним и контраобавештајним пословима, а ВОА обавештајним пословима. Ови послови су само на први поглед сродни, јер за обављање тих сложених задатака су потребни људи са различитим знањем.

3 Извршна власт

Политички систем Србије који је дефинисан Уставом Србије, заснован је на начелу поделе власти на законодавну, извршну и судску.

Главни задаци извршне власти су да спроводи законе које је донела законодавна власт и интерпретирала судска власт, одређује општи правац државне политике, предлаже законе, доноси подзаконске акте итд. У парламентарном систему поделе власти, што је случај у Србији, извршна власт (егзекутива) је најчешће организована по бифедалном принципу и њу сачињавају шеф државе и влада (Драгишић З., 2011).

Влада као орган извршне власти у председничком систему није уставни орган, већ представља скуп блиских сарадника председника, које он може да организује или отпушта по својој вољи. У скупштинском систему власти, влада је организационо везана за скупштину као њен извршни одбор. Једино у парламентарном систему власти влада као орган извршне власти има самостална овлашћења. Дакле, у парламентарном систему власти влада је ефективни орган извршне власти, као и носилац важнијег и значајнијег дела те власти.

3.1 Влада Републике Србије

Влада Републике Србије према Уставу Републике Србије из 2006. године дефинисана је као носилац извршне власти и тако јој је дат јачи положај у односу на Председника Републике. Овакав положај Владе одређен је и одговорношћу Владе – она је одговорна Народној скупштини за политику Републике Србије, као и за извршавање закона и других општих аката Народне скупштине и за рад органа државне управе.

Чланови Владе су: председник Владе, један или више потпредседника и министри. Председник Владе води и усмерава рад Владе, стара се о уједначеном политичком деловању Владе, усклађује рад чланова Владе и представља Владу. Министри су за свој рад и за стање у области из делокруга министарства одговорни председнику Владе, Влади и Народној скупштини (Драгишић З., 2011).

Концепт не-посланичке Владе је концепт за који се определио Устав Србије, а тиме се одређује принцип подређености извршне власти законодавној. Члан Владе не може бити народни посланик у Народној скупштини, посланик у скупштини аутономне покрајине, ни одборник у скупштини јединице локалне самоуправе, нити члан извршног већа аутономне покрајине или извршног органа јединице локалне самоуправе (Драгишић З., 2011).

Влада је одвојена од Председника Републике и он нема никакве директне контролне механизме над радом Владе. Председник Републике предлаже Народној скупштини мандатара за састав Владе и то је то што се тиче његове директне надлежности у вези са владом.

Мандат Владе траје док траје мандат Народне скупштине која ју је изабрала. Мандат Владе почиње на дан када се полаже заклетва пред Народном скупштином. Мандат Владе може престати и пре истека времена на које је изабрана на следеће начине: изгласавањем неповерења, распуштањем Народне скупштине, оставком председника Владе и у другим случајевима који су утврђени Уставом.

Контролу над радом Владе обавља Народна скупштина која има пуно контролних механизма, а најефикаснији и најчешћи су: посланичко питање, интерпелација и гласање о поверењу Влади.

Устав Републике Србије је Влади прописао следеће надлежности:

1. утврђује и води политику,
2. извршава законе и друге опште акте Народне скупштине,
3. доноси уредбе и друге опште акте ради извршавања закона,
4. предлаже Народној скупштини законе и друге опште акте и даје о њима мишљење кад их поднесе други предлагач,
5. усмерава и усклађује рад органа државне управе и врши надзор над њиховим радом,
6. врши и друге послове одређене Уставом и законом (Устав Републике Србије, 2006).

Надлежности које Влада има омогућавају јој да је она та која води безбедносну политику земље, али и поред тога она има одређена ограничења. Ограничења су у законодавству (налази се у надлежности Народне скупштине) и у врховном командовању Војском Србије (налази се у надлежности председника Републике).

3.2 Председник Републике Србије

Председник Републике Србије, према члану 112 Устава, има следеће надлежности:

1. представља Републику Србију у земљи и иностранству,
2. указом проглашава законе, у складу са Уставом,
3. предлаже Народној скупштини кандидата за председника Владе, пошто саслуша мишљење представника изабраних изборних листа,
4. предлаже Народној скупштини носиоце функција, у складу са Уставом и законом,
5. поставља и опозива указом амбасадоре Републике Србије на основу предлога Владе,
6. прима акредитивна и опозивна писма страних дипломатских представника,
7. даје помиловања и одликовања,
8. врши и друге послове одређене Уставом (Устав Републике Србије, 2006).

Главна надлежност Председника Републике, у складу са законом, је да командује Војском и поствавља, унапређује и разрешава официре Војске Србије.

Председник Републике представља државно јединство Републике Србије (Закон о председнику Републике Србије).

Председник Републике бира се на непосредним изборима, тајним гласањем, у складу са законом. Изборе за председника Републике расписује председник Народне скупштине 90 дана пре истека мандата председника Републике, тако да се избори окончају у наредних 60 дана, у складу са законом. Приликом ступања на дужност, председник Републике пред Народном скупштином полаже заклетву (Драгишић З., 2011). Мандат председника траје 5 година и почиње да траје од дана полагања заклетве пред Народном скупштином. Мандат председника може престатти истеком времена на које је изабран, оставком или разрешењем.

Свако може максимално бити два пута биран за председника и током трајања његове дужности он не сме обављати друге јавне послове нити професионалне делатности. Он ужива имунитет као народни посланик о ком одлучује народна скупштина.

Када председник Републике не може да обавља своје дужности онда га замењује председник Народне скупштине, који може да га замењује најдуже три месеца.

Присвајајући начело подело власти и модел бицефалне егzekутиве, Устав Србије из 2006. године утврдио је релативно слабу позицију Председника Републике, и ако се бира на непосредним изборима.

4 Извршна власт и контрола служби безбедности

Да би се спречила злоупотреба и остварила ефикасна контрола, потребно је законским актима одредити овлашћења надлежних министара. Равнотежа између осигуравања правилне демократске контроле безбедносног сектора и спречавања политичке манипулације је веома деликатна. Постоји на пример могућност да се службе безбедности искористе за прикупљање информација о политичким противницима владе. Ако се службеници безбедносних агенција боје непримерене политичке манипулације, потребно је да имају на располагању механизме помоћу којих могу изразити своју забринутост и изван организације (Лазих, 2014).

Службе безбедности које чине професионалци морају да буду потчињене политичким функционерима, јер су службе безбедности подређене изабраној власти.

У неким системима се од председника владе тражи да националним службама безбедности даје смернице у писменој форми. Зато је ”председник владе најдиректније одговоран за спровођење надзора, али у једном демократском систему требало би да води рачуна да не постане исувише укључен у свакодневно управљање агенцијом, што би ослабило надзор и његову улогу као спољашњег механизма контроле (Hans & Leigh, 2005).

Припадници служби безбедности раде за политичке функционере и због тога постоји могућност политизације служби безбедности, јер је веома тешко одвојити једне од других. Једно од главних ограничења припадника служби безбедности је да не могу бити припадници било које политичке странке, међути поставља се питање да ли онда то ограничење треба да постоји, јер се на челу службе налазе страначки функционери.

Извршна власт може од служби безбедности тражити свашта да уради и на тај начин злоупотребити њихов положај и управо због тога морају постојати јасна законска ограничења.

4.1 Контрола служби безбедности од стране Владе

Као што је већ речено, службе безбедности су органи државне управе и због тога подлежу контроли од стране Владе.

Војне службе безбедности (ВБА и ВОА) су ресорни органи управе који се налазе у оквиру Министарства одбране, па је због тога њихов положај усмерен ка министру. БИА, као посебна организација, мора стриктно да се придржава и да поштује све начелне ставове у обављању послова из свог делокруга.

Влада има следеће надлежности према службама безбедности:

1. утврђује безбедносно-обавештајну политику,

2. одређује смернице за рад служби безбедности,
3. врши контролу законитости рада служби безбедности,
4. поставља и разрешава директоре и заменике директора,
5. директор БИА је обавезан да два пута годишње поднесе извештај о стању безбедности у Републици Србији и о раду службе којом руководи.

Влада доноси бројне подзаконске акте које су неопходне за рад БИА и такође предлаже Скупштини законе из ове области.

4.2 Контрола служби безбедности од стране председника Републике

Устав Републике не предвиђа експлицитно улогу председника Републике у контроли служби безбедности, што није учињено ни Законом о Председнику Републике. Ипак, Законом о основама уређења служби безбедности, предвиђено је оснивање Савета за националну безбедност, где је председник Републике и председник Савета. Секретара Савета именује и разрешава Председник Републике који је уједно и члан Бироа за координацију. Приметно је и да је новим Уставом ојачана улога председника Републике у односу на Устав из 1990. године. Како је Уставом предвиђено да председник Републике "командује" Војском, јасно је да је он у ланцу команде, врховни командант Војске. Будући да војска чини централни елемент одбране земље, цивилном команданту су надлежности проширене и на национални систем одбране, па и на службе безбедности, као такође важним карикама безбедносног система у Србији (Хацић, 2008).

Због проширења овлашћења Председника Републике дошло је до тога да један део стручне јавности сматра да су овлашћења Председника Републике на незаконит начин проширена, док други (мањи) део сматра да би Савет за националну безбедност требало предвидети као уставну категорију у циљу његовог оснажења.

4.3 Контрола служби безбедности од стране Савета за националну безбедност

Савет за националну безбедност је радно тело Владе Републике Србије које обавља послове из области националне безбедности. Још пре доношења Закона о основама уређења служби безбедности у правном систему Србије постојало је слично тело, односно Савет за државну безбедност, које је српска влада формирала 2002. године. Савет за националну безбедност је основан 2006. године када је Влада донела одлуку о томе и тада је први пут и употребљена ова језичка формулација. Међутим, у раду тадашњег Савета постојало је неслагање између председника Владе и председника државе и управо због тога Савет и није функционисао ефикасно. Чланови Савета су: председник Републике, председник Владе, министар одбране, министар

унутрашњих послова, министар правде, начелник Генералштаба Војске Србије и директори служби безбедности. Из састава Савета јасно је да је реч о посебном радном и контролном телу извршне власти. То се види из тога што у његовом раду не учествују ни председник Врховног касационог суда, ни председник Народне скупштине, као ни представници Одбора за контролу служби безбедности, већ у њему учествују само представници извршне власти (Поповић, Копривица, & Тодорић, 2011).

Институција Савета је позната како у државама у којима постоји висок степен демократије, тако и у државама у транзицији. У свету постоји неколико најосновнијих модела: савет као уставна категорија, савет образован декретом председника државе, савет образован посебним законом, државе које немају класичан савет (Поповић Ђ., 2009). Углавном су земље у транзицији приликом доношења устава предвиделе и савет за националну безбедност, додељујући им одређене надлежности, док савет образован председничким декретом хабицује у државама са изразито председничким системом где председник својом одлуком образује савет као консултативно тело. Савет образован посебним законом је модел који измђу осталог постоји и у Србији, где је Савет за националну безбедност образован Законом о основама уређења служби безбедности и као такав представља законско решење донето од највишег законодавног тела. Модел који се не уклапа у ниједан постојећи, познат је и као "немачки модел", он је нешто сличан Савету и зове се Здружена команда за борбу против тероризма (Цвијан, 2008).

Послови Савета од значаја за усмеравање и усклађивање рада служби безбедности су уређени законом и то је облик цивилне контроле служби безбедности. Законом је и одређено да је рад служби безбедности под демократском цивилном контролом Народне скупштине, председника Републике, Владе, Савета за националну безбедност, као и других државних органа и јавности, у складу са законом.

Савет се стара о националној безбедности тако што:

1. разматра питања из области одбране, унутрашњих послова и рада служби безбедности;
2. разматра међусобну сарадњу органа надлежних за одбрану, органа надлежних за унутрашње послове и службе безбедности, али и њихову сарадњу са другим надлежним државним органима, као и сарадњу са органима и службама безбедности страних држава и међународних организација;
3. предлаже надлежним државним органима мере за унапређење националне безбедности;
4. разматра предлоге за унапређење националне безбедности које му упућују органи надлежни за одбрану, органи надлежни за унутрашње послове и службе безбедности, и други надлежни државни органи;
5. разматра питања из делокруга органа државне управе, аутономних покрајина, општина, градова и града Београда која су значајна за националну безбедност;
6. разматра и друга питања која су значајна за националну безбедност (Закон о основама уређења служби безбедности).

Савет усклађује и усмерава рад служби безбедности тако што:

1. разматра обавештајно-безбедносне процене и доноси закључке којима одређује приоритете и начине заштите и усмерава остваривање националних интереса који се спроводе путем обавештајно-безбедносне делатности;
2. доноси закључке у вези са радом служби безбедности и Бироа за координацију;
3. доноси закључке којима усмерава и усклађује рад служби безбедности;
4. доноси закључке којима усмерава сарадњу служби безбедности са службама безбедности страних држава и међународних организација;
5. доноси закључке којима усклађује делатности државних органа посвећене међународној сарадњи у области националне безбедности и одбране;
6. прати извршавање закључака које је донео;
7. даје мишљења о предлозима годишњих и средњорочних планова рада служби безбедности;
8. даје мишљења Влади о предлозима буџета служби безбедности и прати реализацију одобрених буџетских средстава;
9. даје мишљење Влади о предлогу за постављење и разрешење директора служби безбедности
10. стара се о усаглашеној примени прописа и стандарда за заштиту података о личности, као и других прописа којима се штите људска права подложна угрожавању разменом информација или другим оперативним радњама (Закон о основама уређења служби безбедности).

Што се тиче начина рада Савета, седницу Савета сазива председник Републике, а предлог дневног реда утврђују заједно председник Републике и председник Владе. Седницом председава председник Републике, а ако је он спречен председник Владе. Седнице Савета одржавају се по потреби, а најмање једном у три месеца. Председник Републике може на своју иницијативу или на иницијативу члана савета, позвати на седницу Савета руководиоце других државних органа и институција и друга лица која нису чланови Савета. Савет доноси и пословник о свом раду. Пословником и другим општим актима Савета ближе се уређују остала питања која су од значаја за рад Савета, Бироа за координацију и Канцеларије Савета, као и начин на који се обављају административни и технички послови за Савет.

Надлежни државни органи су у обавези да сарађују са Саветом, али оно што је евидентно, то је да Савет није у могућности да доноси акте обавезујуће снаге.

Међутим, поставља се питање да ли бар у делу контролних овлашћења, Савет треба да обавља послове без учешћа директора служби безбедности. Овако је тешко претпоставити да ће у вршењу ”контроле” над самим собом, као чланови Савета, директори агенција независно и непристарсно обављати контролу, јер се она, посредно или непосредно у значајној мери управо на њу и односи (Поповић, Копривица, & Тодорић, 2011).

Изменама и допунама Закона о основама уређења служби безбедности које су извршене у јулу 2012. године, секретара Савета за националну безбедност именује и разрешава председник Републике.

4.4 Биро за координацију рада служби безбедности

Биро за координацију рада служби безбедности је координационо тело унутар Савета за националну безбедност, што је утврђено Законом о основама уређења служби безбедности. Дакле, Биро за координацију координира радом служби, а не бави се контролом њиховог рада, јер се у саставу Савета налазе директори служби безбедности и онда би то значило да контролишу сами себе.

Биро за координацију чине директори служби безбедности и секретар Савета. По позиву у раду Бироа могу да учествују:

1. представници Министарства спољних послова,
2. директор полиције и начелници управа полиције,
3. Републички јавни тужилац,
4. директор упрве царина,
5. руководиоци других државних органа, организација и институција.

Пошто се у саставу Бироа за координацију налазе директори служби безбедности и секретар Савета, одмах се види да ту праве контроле од стране Бироа нема, нити може постојати. Пошто у раду Бироа учествује секретар Савета, а њега поставља председник Републике, то показује колико Председник ипак има удела у овом сектору безбедности.

Надлежности Бироа:

1. оперативно усклађује рад служби безбедности и извршава закључке Савета о питањима из своје надлежности, а посебно утврђује задатке који се извршавају оперативним усклађивањем делатности служби безбедности и служби безбедности других државних органа и с тим у вези координира њихове активности;
2. утврђује начин оперативног усклађивања у појединим случајевима;
3. оснива мешовите радне групе за оперативне задатке који се извршавају оперативним усклађивањем делатности и утврђује њихове задатке и анализира резултате оперативног усклађивања и о томе по потреби извештава Савет, а најмање једном у шест месеци (Закон о основама уређења служби безбедности).

Пошто закон не може јасно да одреди правну природу Бироа, онда се рад Бироа уређује пословником Савета и из тога се може закључити да је Биро за координацију служби безбедности координационо тело унутар радног тела које се зове Савет за националну безбедност.

4.5 Канцеларија Савета за националну безбедност и заштиту тајних података

Законом о основама уређења служби безбедности Републике Србије, предвиђено је да ће Влада уредбом образовати Канцеларију савета за националну безбедност као службу Владе (Уредба о оснивању Савета за националну безбедност, 2009), која обавља стручне и административне послове за потребе Савета, а нарочито:

1. послове у вези са сазивањем и припремањем седница Савета,
2. стручне послове у вези са праћењем спровођења смерница и закључака Савета,
3. послове административно-техничке подршке Бироу за координацију и чување и стављање на увид члановима Савета извештаја и других аката Савета (Закон о основама уређења служби безбедности) (Закон о основама уређења служби безбедности).

Канцеларија не врши ни директно ни индиректно контролу над радом служби безбедности, већ само обавља административне и стручне послове. Када је донет Закон о тајности података, тада су надлежности Канцеларије проширене и на заштиту тајности података и тада је она наставила са радом под називом Канцеларија Савета за националну безбедност и заштиту тајних података са класичним пословима органа државне управе (на пример доношење решења за издавање сертификата и дозвола).

У складу са Законом о тајности података, размена тајних података са страним државама и међународним организацијама врши се преко Канцеларије Савета за националну безбедност и заштиту тајних података, осим ако посебним законом или закљученим међународним споразумом није другачије одређено. Канцеларија Савета у складу са Законом о тајности података има следеће надлежности:

1. издавање сертификата и дозвола за приступ тајним подацима;
2. обезбеђује примену стандарда и прописа у области заштите тајних података;
3. стара се о извршавању прихваћених међународних обавеза и закључених међународних споразума између Републике Србије и других држава, односно међународних органа и организација у области заштите тајних података и сарађује са одговарајућим органима страних држава и међународних организација;
4. израђује и води централни регистар иностраних тајних података;
5. предлаже обрасце безбедносног упитника, препорука, сертификата, односно дозвола;
6. организује обуку корисника тајних података у складу са стандардима и прописима;
7. предлаже Влади план заштите тајних података за ванредне и хитне случајеве;
8. опозива тајност података у складу са законом;
9. после престанка постојања органа јавне власти који немају правног следбеника, обавља послове заштите тајних података, односно задужује други орган јавне власти за чување и коришћење тих података;

10. сарађује са органима јавне власти у спровођењу закона у оквиру своје надлежности (Закон о тајности података).

Канцеларијом Савета руководи директор, којег поставља и разрешава Влада, при прибављеном мишљењу Савета за националну безбедност. Директор Канцеларије Савета се поставља на период од пет година и одговоран је Влади и председнику Владе. Директор Канцеларије Савета има свог заменика, а њега такође поставља Влада, на предлог директора Канцеларије Савета, на период од пет година. Заменик директора Канцеларије помаже директору у оквиру овлашћења које му он одреди и замењује га уколико је одсутан или спречен.

Оно што би се могло закључити да је Канцеларија Савета много ”ближа” самим службама безбедности него онима којима непосредно и посредно кроз своје надлежности врше контролу над њима, а оно што посебно треба да забрињава јесте то што јој је законом ”додељено право” да супротно Уставу Републике Србије врши управна јавна овлашћења, а нарочито овлашћења да доноси управне акте, односно решења (Поповић, Копривица, & Тодорић, 2011).

4.6 Генерални инспектор за контролу Војно-безбедносне и Војно-обавештајне агенције

Генерални инспектор за контролу Војно-безбедносне и Војно-обавештајне агенције врши инспекцијске послове који спадају у домен ”делатности” управе, схваћене као посебне организационе и хијерархијски подређеног подсистема у оквиру извршне власти (Поповић, Копривица, & Тодорић, 2011).

Постојање генералног инспектора и унутрашње контроле ових служби прописано је Законом о ВБА и ВОА. Лице које обавља функцију генералног инспектора мора имати најмање девет година радног искуства у струци, а биће именовано од стране Владе, на предлог министра одбране, по прибављеном мишљењу Савета за националну безбедност.

Задужења генералног инспектора:

1. надзире примену начела политичке, идеолошке и интересне неутралности у раду са ВБА и ВОА и њихових припадника;
2. надзире законитост примене посебних поступака и мера за тајно прикупљање података;
3. надзире законитост трошења буџетских и других средстава за рад;
4. даје мишљење на нацрте закона, других прописа и општих аката из надлежности ВБА и ВОА;
5. утврђује чињенице о уоченим незаконитостима или неправилностима у раду ВБА и ВОА и њихових припадника;
6. подноси извештај министру одбране о резултатима надзора са предлогом мера (Закон о Војнобезбедносној агенцији и Војнообавештајној агенцији).

Припадници ВБА и ВОА, као и грађани, могу се обратити генералном инспектору уколико уоче неправилности у раду војних агенција или сматрају да су им права прекршена. Генерални инспектор се поставља на период од пет година од стране Владе, а за свој рад је одговоран Министарству одбране и у односу на субјекте које контролише (ВБА и ВОА) је самосталан. Оно што је још важно напоменути је да он једном годишње подноси извештај о спроведеној контроли надлежном одбору Народне скупштине. Иако је генерални инспектор спољни контролор служби, он има и одређене елементе по којима се преплиће са унутрашњом контролом.

Лице које обавља функцију генералног инспектора не може бити члан политичке странке, нити обављати другу јавну функцију.

Влада Србије је генералног инспектора поставила 10. фебруара 2011. године. Министар одбране донео је Правила рада генералног инспектора. За генералног инспектора постављен је Божидар Бановић, доцент Факултета безбедности у Београду.

4.7 Посебни органи и тела које надзиру службе безбедности у упоредно правним безбедносним системима

У Великој Британији рад служби безбедности на индиректан начин надгледа Заједнички одбор за обавештајна питања (The Joint Intelligence Committee – ЈИС), а он је део Кабинета премијера. Чланови Заједничког одбора за обавештајна питања су: представници Министарства иностраних послова, Министарства одбране, укључујући и начелника Војно-обавештајне службе (Defence Intelligence Staff – DIS), министарства унутрашњих послова, трговине, индустрије, међународног развоја, финансија, економских односа, представници Кабинета премијера, начелници све три обавештајне службе, као и представници других државних органа, по потреби.

Контролу рада свих служби као и заједничког одбора даље спроводи Одбор за обавештајна и безбедносна питања (The Intelligence and Security Committee – ИС) који је успостављен Законом о обавештајним службама (1994.). Иако су посланици чланови овог одбора, а председника именује премијер после консултације са лидерима двеју најјачих опозиционих странака, Одбор није тело парламента. Чланови Одбора за свој рад одговарају премијеру достављајући им извештаје са којима, потом, премијер упознаје чланове парламента (Поповић, Копривица, & Тодорић, 2011).

У Француској када је дошло до развоја независних административних институција, тада је дошло и до развоја неколико независних институција под окриљем извршне власти. Најзначајније такво административно тело је La commission nationale de controle des interceptions de securite (CNCIS), која је основана Законом број 91-646 из 1991. године. Комисија је овлашћена за тражење информација које се односе на националну сигурност, чување битних елемената научног и економског потенцијала Француске, спречавање тероризма, криминала и организованог криминала. CNCIS

контролише усклађеност са важећим прописима. Комисијом преседава лице именовано на мандат од шест година, именовано од стране председника и једном годишње доставља премијеру извештај о резултатима свог рада. Овај извештај је доступан јавности (Поповић, Копривица, & Тодорић, 2011).

5 Остале врсте контроле над радом служби безбедности

Поред контроле од стране извршне власти над радом служби безбедности, постоје парламентарна и судска контрола, надзор од стране независних државних установа и веома значајна је и улога цивилног друштва.

5.1 Парламентарна контрола

Народна скупштина је највише представничко тело и носилац уставотворне и законодавне власти у Републици Србији.

Надлежности народне скупштине:

1. доноси и мења Устав,
2. одлучује о граници Републике Србије,
3. расписује републички референдум,
4. потврђује међународне уговоре када је предвиђена обавеза њиховог потврђивања,
5. одлучује о рату и миру и проглашава ратно и ванредно стање,
6. надзире рад служби безбедности,
7. доноси законе и друге опште акте из надлежности Републике Србије,
8. даје претходну сагласност на статут аутономне покрајине,
9. усваја стратегију одбране,
10. усваја план развоја и просторни план,
11. усваја буџет и завршни рачун Републике Србије,
12. на предлог Владе даје амнестију за кривична дела (Устав Републике Србије, 2006).

Две најзначајније делатности парламентарне контроле су надзор над радом служби безбедности и одобравање буџета, којим се контролишу финансијска средства која се из буџета Републике Србије стављају на располагање служби безбедности.

5.1.1 Одбор за контролу служби безбедности

Одбор за контролу служби безбедности је тело народне скупштине Републике Србије које се састоји од девет чланова и његове надлежности су да:

1. надзире уставност и законитост рада служби безбедности;
2. надзире усклађеност рада служби безбедности са Стратегијом националне безбедности, Стратегијом одбране и безбедносно-обавештајном политиком;

3. надзире поштовање политичке, идеолошке и интересне неутралности у раду служби безбедности;
4. надзире законитост примене посебних мера и поступака за тајно прикупљање података;
5. разматра предлог буџетских средстава потребних за рад служби безбедности и надзире законитост трошења буџетских средстава за рад;
6. разматра и усваја извештаје о раду служби безбедности;
7. разматра предлоге закона, других прописа и општих аката из надлежности служби безбедности;
8. покреће иницијативу и подноси предлоге закона из надлежности служби безбедности;
9. разматра предлоге и петиције грађана који су упућени Народној скупштини у вези са радом служби безбедности и предлаже мере за њихово решавање и о томе обавештава подносиоца;
10. утврђује чињенице о утврђеним незаконитостима или неправилностима у раду служби безбедности и њихових припадника и о томе доноси закључке;
11. извештава Народну скупштину о својим закључцима и предлозима (Закон о основама уређења служби безбедности).

Седници Одбора мора да присуствује директор службе безбедности, а уколико је директор службе безбедности спречен да присуствује седници Одбора, онда се то преноси на његовог заменика, односно овлашћеног представника. Седнице Одбора могу бити затворене за јавност, али онда председник Одбора обавештава јавност о раду Одбора.

Директор службе безбедности, најмање једном у току редовног заседања Народне скупштине, подноси извештај о раду службе безбедности – редовни извештај, али то може учинити и по потреби или на захтев Одбора – ванредни извештај.

Чланови Одбора не могу од служби безбедности тражити податке о: индентитету садашњих и бивших сарадника службе; припадницима службе са прикривеним индентитетом; трећим лицима којима би откривање тих података могло да штети; методима прибављања обавештајних и безбедносних података; акцијама које су у току; начину примене посебних поступака и мера; подацима и информацијама које су прибављене разменом са страним службама и међународним организацијама; тајним подацима и информацијама других државних органа у поседу службе (Закон о основама уређења служби безбедности).

Чланови Одбора могу да организују и теренске посете службама безбедности и на тај начин могу да предупреду неки могући вид злоупотребе овлашћења од стране службе. Када до такве посете дође, онда је директор службе безбедности дужан да на захтев Одбора омогући члановима Одбора приступ у просторије службе, дозволи им увид у документацију, пружи податке и информације о раду службе и одговори на њихова питања у вези са радом службе.

5.2 Судска контрола

Судска власт је независна у свом раду како би била у могућности да обезбеди владавину права и слобода сваког грађанина, а то је загарантовано и у самом Уставу Републике Србије.

Судови су самостални и независни државни органи, који суде на основу Устава, закона и других општих аката, када је то предвиђено законом, општеприхваћених правила међународног права и потврђених међународних уговора (Закон о уређењу судова).

Контрола од стране судске власти над радом служби безбедности односи се на проверу законитости мера и поступака које предузимају службе безбедности приликом којих се одступа од неповредивости тајне писама и других средстава општења, тј. приликом мера тајног прикупљања података.

Да би припадници БИА-е могли да примењују посебне мере као што су тајни надзор и снимање комуникација или рачунарско претраживање већ обрађених лица, суд мора то претходно да одобри уколико су претходно испуњени услови који захтевају такве мере, а у противном суд не усваја предлог. Уколико је све од предвиђених услова испуњено, онда суд доноси наредбу којим се одобрава примена посебних мера.

О предлогу мера одлучује председник Вишег суда у Београду, односно судија којег он одреди међу судијама који су распоређени у Посебно одељење тог суда за које је законом одређено да поступа у предметима кривичних дела организованог криминала, корупције и других посебно тешких кривичних дела (Закон о Безбедносно-информативној агенцији). Судови углавном одбијају те захтеве за примену мера тајног прикупљања, тј. чешће долази до тога, поготово у случају БИА-е.

Посебне мере које примењују припадници ВБА: тајно прибављање докумената, тајно праћење и надзор лица, тајно снимање и документовање разговора, тајно снимање објеката и још многе друге мере које предузимају њени припадници. Примену посебних мера уређује министар, на предлог директора ВБА уз мишљење Савета за националну безбедност (Закон о Војнобезбедносној агенцији и Војнообавештајној агенцији), уз изузетак мере тајни електронски надзор телекомуникација и информационих система ради прикупљања задржаних података о телекомуникационом саобраћају, без увида у њихов садржај, која се предузима на основу образложене одлуке надлежног вишег суда.

Одобравање примене посебних мера је релативно слично и за припаднике ВБА и за припаднике ВОА.

Судска контрола је мало строжа и интезивнија према захтевима који долазе из БИА-е, него према истим од стране војних служби безбедности, пре свега зато што је обухват рада доста већи код БИА-е.

5.3 Надзор од стране независних државних установа

Независне државне установе контролишу и надзиру законитости рада државних органа сектора безбедности, поштовање људских права у њиховом раду, трошење буџета и да надзиру и омогућавају остваривање права на слободан приступ информацијама од јавног значаја и заштита података о личности и оне су овлашћене Уставом и/или законима.

У Србији постоје четири независне државне институције. То су:

1. Заштитник грађана (Омбудсман) – независан и самосталан државни орган који је задужен да штити и унапређује поштовање слобода и права, имунитет који ужива омогућава им независност и самосталност у раду. Заштитник грађана контролише, проверавајући притужбе или поступајући по сопственој иницијативи, да ли органи државне управе, републички јавни правобранилац, органи и организације које врше јавна овлашћења према грађанима поступају у складу са законима и другим прописима Републике Србије (Интернет презентација заштитника грађана).
2. Повереник за слободан приступ информацијама од јавног значаја и заштиту података о личности;
3. Државна ревизорска институција – највиши орган ревизије јавних средстава у Републици Србији;
4. Агенција за борбу против корупције.

Ове државне институције називају се независним зато што их законски акти који регулишу њихово функционисање и надлежности дефинишу као такве.

5.4 Улога цивилног друштва

Цивилно друштво нема законског основа за било који вид директне контроле субјеката система безбедности, па самим тим ни служби безбедности. Међутим, цивилно друштво ипак може својим деловањем да допринесе контроли и надзору над службама безбедности од стране органа извршне власти, а и такође могу да допринесу продубљивању свести код обичних грађана и на тај начин да проширује њихова сазнања о функционисању сектора безбедности.

У организације цивилног друштва спадају:

1. синдикати,
2. академске институције,
3. непрофитне организације,
4. друга удружења грађана,
5. истраживачки центри,
6. медији.

Медији, осим што извештавају са јавних скупова које организују удружења грађана и независне државне институције, медији и самостално обрађују теме које се односе на службе безбедности. Међутим, те репортаже су често писане на сензационалистички начин и без довољно анализе теме о којој је реч. Тек поједине телевизијске емисије и недељна штампа с времена на време обраде неку тему на свеобухватнији начин (Петровић, 2011).

Кроз разна окупљања и дебате на ту тему долази до повећања знања и свести о практичној примени контроле служби безбедности, што је једна од главних улога цивилног друштва. На тај начин се ствара добра комуникација између јавности и служби безбедности, а то је веома значајно како за сектор безбедности, тако и за цело друштво.

Закључак

Контрола служби безбедности је проблем са којим се данас сусреће већина демократских земаља. Означена је као проблем, јер постоје бројне критике на рачун недовољности и неусклађености стандарда, принципа, вредности који су потребни како би се спровела на успешан начин. Стварна контрола служби безбедности је императив сваког демократског друштва, који подразумева раскид са прошлошћу и пуно поштовање владавине права. Србија још није дошла до краја тог пута.

Евидентан је напредак Србије у овој области, али ипак још увек постоје бројни проблеми. Један од већих је одсуство кључних критеријума за одређивање нивоа тајности докумената сачињених од стране обавештајних служби. Као позитиван помак у надзору рада служби безбедности може се навести постојани независних контролних институција, посебно Заштитника грађана и Повереника за заштиту информација од јавног значаја и заштиту података о личности.

Неки од могућих недостатака у законским одредбама:

- недостаци у уређењу положаја и надлежности генералног инспектора у Закону о ВБА и ВОА;
- непостојање одредбе о унутрашњој контроли у Закону о БИА;
- потреба за усклађивањем одредбе закона којим је уређена примена тајног прикупљања података.

Биро за координацију служби безбедности има задатај руковођења и усмеравања у сектору безбедности, поделу послова и надлежности, анализе и процене и све оно што подразумева безбедносно-обавештајни рад, али биро се састаје само повремено и не испуњава своје обавезе, што је такође један од проблема који треба решити.

Проблеми који настају у пракси могу се везати и за недостатак међусобне комуникације и заједничког рада, односно међусобне сарадње између институција које су задужене за контролу и надзор. Такође, проблеми се јављају због мањка ресурса који је потребан за ефикасно спровођење ове делатности.

У теорији, систем контроле и надзора служби безбедности је добро осмишљен, али оно што се доводи у питање и оно што се у већини случајева и замера је његова примена у пракси.

Због непостојања координације рада служби безбедности и због тога што оне нису умрежене, већ се налазе у ривалском односу потребно је да се у сектор безбедности уведе ред и да се изврши обједињавање постојећих служби. За ефикасно вршење контроле и надзора није довољно само постојање закона, већ је потребна и политичка воља, како би се ти закони примењивали на ефикасан начин.

Сваки од актера контроле треба да има друштвену, институционалну и демократску "зрелост" како би се на успешан начин борио са свим изазовима, ризицима и претњама које поставља овај процес.

За крај треба истаћи да посвећивање пажње овом питању значајно доприноси општем миру и стабилности, па је због тога од изузетног значаја да организације и установе које делују у овај области, па чак и сам појединац, схвате значај безбедности уопште.

Литература

Hans, B., & Leigh, I. (2005). *Making Intelligence Accountable: Legal Standards and Best Practice for Oversight of Intelligence Agencies*. DCAF, University of Durham, Parliament of Norway.

Драгишић, З. (2011). *Систем националне безбедности Републике Србије*. Београд: Универзитет у Београдз - Факултет безбедности.

Драгишић, п., & Радојевић, д. (2014). *Безбедносни менаџмент*. Београд: Универзитет у Београду - Факултет безбедности.

Закон о Безбедносно-информативној агенцији. Службени гласник РС., члан 9, члан 10, члан 17, члан 15, члан 15а, 42/2002, 111/2009, 64/2014

Закон о Војнобезбедносној агенцији и Војнообавештајној агенцији. Службени гласник РС., члан 6, члан 7, члан 24, члан 26, члан 54, члан 12, 88/2009, 55/2012, 17/2013

Закон о основама уређења служби безбедности. Службени гласник РС., члан 5, члан 6, члан 19, 116/2007, 72/2002, 66/2014

Закон о председнику Републике Србије. Службени гласник РС.

Закон о тајности података. Службени гласник РС., 104/2009

Закон о уређењу судова. Службени гласник РС., члан 1, 13/2016

Кековић, З. (2011). *Системи безбедности*. Београд: Чигоја штампа.

Лазић, Р. (2014). *Контрола служби безбедности у Србији*. Београд: Службени гласник.

Милков, Д. (2013). *Управно право III - контрола управе*. Нови Сад: Центар за издавачку делатност Правног факултета у Новом Саду.

Петровић, П. (2011). *Надзор служби безбедности на Западном Балкану: слућај Србија*. Београд: Београдски центар за безбедносну политику.

Поповић, Д., Копривица, С., & Тодорић, В. (2011). *Контрола служби безбедности*. Београд: Организација за европску безбедност и сарадњу, Мисија ОЕБС у Србији.

Поповић, Ђ. (2009). *Савет за националну безбедност Републике Србије - лична карта*. Београд: Центар за цивилно-војне односе.

Савић, А. (2000). *Увод у државну безбедност*. Београд: Виша школа унутрашњих послова.

Стајић, Љ. (2015). *Основи система безбедности: са основима истраживања безбедносних појава*. Нови Сад: Правни факултет, центар за издавачку делатност.

Уредба о оснивању Савета за националну безбедност. Службени гласник РС., 12/2009

Устав Републике Србије. (2006). Службени гласник РС.

Хаџић, М. (2008). *Појмовник - цивилни ланац командовања.* Београд.

Цвијан, В. (2008). *Савет за националну безбедност Републике Србије* (Vol. 7). Београд: Српска правна ревија.

Званични сајт Безбедносно-информативне агенције. (n.d.). Retrieved 8 22, 2019 from <http://www.bia.gov.rs/rsc/o-agenciji/organizaciona-struktura.html>

Званични сајт Војнобезбедносне агенције. (n.d.). Retrieved 8 22, 2019 from http://www.vba.mod.gov.s/organizacijska_struktura.html

Званични сајт Војнообавештајне агенције. (n.d.). Retrieved 8 23, 2019 from <http://www.voa.mod.gov.rs/st/organizacija/>

Интернет презентација заштитника грађана. (n.d.). Retrieved 9 2, 2019 from <http://www.ombudsman.rs/index.php/onama/uloga-i-funkcija>